

would contain motivational, target, informative and active components. The structure of physical training culture consist of physical upbringing, vocational and applied physical culture, health and rehabilitative physical training, background species physical training. Psychological culture consists of meaningful, philosophical, personal, ontogenetic, phylogenetic and effective components. The basis of aesthetic culture are aesthetic sense, aesthetic taste and ideal. Professional culture provides possession of the specific professional knowledge, abilities, skills, values, attitudes and pedagogical abilities. Willed culture provides the ability to self-regulation, self-organization of his lives and professional activities, Self-limitation of some immediate needs and aspirations, self-limitation and manifestation volitional qualities. The contents of ethical culture include moral consciousness, moral relations and moral behavior. The structure of mental culture consist of motivational, cognitive and self-regulation components. Determined that the purpose of cultural preparation is cultural personality of future pedagogue.

Keywords: aesthetic culture; cultural personality of future pedagogue; culture; culturological preparation of future pedagogue; ethics culture; mental culture; personality; physical culture; spiritual culture professional culture; volitional culture.

Рецензенти

Хомич Л. О. – д. п. н., проф.

Усатенко Т. П. – д. п. н.

Стаття надійшла до редакції 08.04.15

Прийнято до друку 23.04.15

УДК 37.01

О. І. Галян

ORCID ID 0000-0003-1379-3129

СУБ'ЄКТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА ЯК ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНА НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті акцентовано увагу на потребі розширення категоріального апарату педагогічної науки, завдяки використанню понять, які належать до інших галузей знань, але допомагають збагачувати сутнісний контекст опису позиції школяра у навчанні і вихованні. Йдеться про «суб'єктність особистості». Визначено, що маючи філософсько-психологічні корені, ця категорія набуває нового змісту у зв'язку з аналізом її педагогічного аспекту та визнання як інтердисциплінарної. Розкрито сутнісні характеристики суб'єктності та підходи до визначення її атрибутивних характеристик. Запропоновано структурно-змістову модель суб'єктності особистості школяра.

Ключові слова: інтердисциплінарний дискурс; структурно-змістова модель; суб'єкт; суб'єктність особистості.

Вступ. Цілісність наукового знання, його системність та відповідний рівень розвитку забезпечується чітким окресленням категоріального апарату. Кожна наука формує низку основних понять, які претендують на статус категорій, а відтак, відіграють роль систематизатора знань, орієнтира наукового пошуку. Загально визнано, що категорії є загальними поняттями, що об'єднують різні наукові підходи та можуть мати множинність інтерпретації їх змісту.

Інтердисциплінарність значної кількості наукових категорій вказує на їх значущість у розкритті підходів до пояснення і розуміння конкретної сфери дійсності. Завдання кожної науки не тільки окреслити особливості використання наукових категорій, але й визначити ті когнітивні елементи, які відображають їх сутнісні характеристики. У цьому контексті комплексний підхід до аналізу суб'єктності школяра у взаємозв'язку з особливостями його розвитку в процесі навчання і виховання стає методологічним орієнтиром сучасної

педагогічної науки. Вибір в якості наукової категорії педагогіки поняття «суб'єктність» детермінує потребу у створенні системи знань про зміст та атрибутивні характеристики цього педагогічного феномену.

Кінець ХХ століття пов'язаний з виникненням широкого спектру досліджень (у межах суб'єктного підходу), в яких активно презентовано як аналіз категорії «суб'єкт», так і окреслення нового бачення особистості через становлення її суб'єктності (Богданович Н. В., 2004; Брушлінський А. В., 1994; Петровський В. А., 1993; Татенко В. О., 1996 та ін.). Категорія «суб'єктність» увійшла у науковий обіг у зв'язку зі змінами в оцінці ролі особистості у різних сферах життєздійснення – навчанні, спілкуванні, професійній діяльності тощо. Рефлексія її змісту пов'язана з методологічними питаннями становлення особистості як суб'єкта активності.

Особливої уваги заслуговують питання прояву суб'єктності особистості як результату впливу спеціально організованого освітнього середовища

на усіх рівнях освіти (Боднар А. Я., Журат Ю.В., 2013; Вишневський О.І., 2008; Кодлюк Я., 2013; Mieszalski S., 2005; Zhongxin D., Jun L., 2012). Так, О. І. Вишневський, розглядаючи мету педагогіки, а відповідно, системи освіти і виховання, вказує, що «домінуючою тенденцією української освіти, виховання та розвитку стає демократизація особистості й пристосування її до життя в умовах свободи, без чого не маємо перспектив на успіх (Вишневський О. І., 2008, с. 32). За такого підходу прояв суб'єктності стає неминучим результатом педагогічної взаємодії та, як зазначає О. М. Селіверстова (Селіверстова О. М., 2013), систематизованого на основі принципу суб'єктності дидактичного знання.

Засадничі питання суб'єктності активно досліджуються філософією освіти, яка стала, на думку В. Г. Скотного, «основою сучасної освітньо-педагогічної доктрини» (Скотний В. Г., 2004, с.7) та вітчизняною психологією, що визнає суб'єктний підхід провідним у методології науки.

Однак варто зауважити, що значна кількість публікацій з питань суб'єктності особистості стосується філософсько-психологічного контексту аналізу цього наукового феномену. Це створює підстави для розширення сфери наукових досліджень у царині «педагогіки суб'єктності», пошуку міждисциплінарних методологічних орієнтирів для окреслення сутнісних проявів суб'єктності особистості школяра у системі педагогічного знання.

Метою статті є розкриття структурно-змістових характеристик категорії «суб'єктність» в інтердисциплінарному дискурсі.

Суб'єктність особистості школяра як інтердисциплінарна наукова проблема. Традиції дослідження людини як суб'єкта життєдіяльності та засновані на цьому уявленні про детермінацію й умови становлення її суб'єктної сутності виходять із філософсько-світоглядного бачення місця особистості у системі суспільного буття, можливості її впливу на навколишній світ, здатності до самотворення. Поряд з цим гносеологічні виміри людиноцентризму є предметом наукового пошуку у методологічних концепціях психології «суб'єкта», а наприкінці ХХ століття й «суб'єктності» особистості як категорії психологічної науки. Філософські категорії часто використовуються як важливі методологічні орієнтири розвитку інших галузей знання. Однак в процесі асиміляції конкретного поняття у іншу сферу наукового пошуку, кожен дослідник усвідомлює необхідність підкреслення його специфікації. У контексті нашого дослідження потребує детального аналізу категорія «суб'єктність» як поняття, що повинно знайти своє місце у системі педагогічного знання.

«Суб'єктність» як наукова категорія є похідною від поняття «суб'єкт», яке будучи, насамперед, філософським концептом, активно досліджується

у межах психологічної науки. Н. В. Богданович підкреслює дискусійний характер поняття «суб'єкт» для психології (Богданович Н. В., 2004, с.38). Адже його феноменологічні ознаки розглядаються науковцями на основі різних підходів.

У психології поняття «суб'єкт» вперше використано С. Л. Рубінштейном у праці «Принцип творчої самодіяльності» (Рубінштейн С. Л., 1922), де людина представлена з точки зору її суб'єктних якостей. Дещо по-іншому розуміє сутність цієї категорії А. В. Брушлінський, який визначає її як вищий інтегративний рівень активності людини (Брушлінський А.В., 1994), водночас зазначаючи, що кожен є суб'єктом, але знаходиться на різному рівні перетворювальної діяльності. Отже, А.В. Брушлінський значно розширює уявлення про активність, яка забезпечує становлення людини як суб'єкта.

Своє бачення досліджуваного питання презентує В. О. Татенко. Він зазначає, що суб'єкт – «істота, що самоінтегрується навколо своєї сутності, самостійно, вільно і творчо здійснює свою життєдіяльність і розвивається в цій якості впродовж усього життя у формі особистості, індивідуальності як специфічно людських відношень» (Татенко В.О., 1996, с.185).

Отже, погляди на людину як суб'єкта активності, діяльності, відносин, що здійснює активно-перетворювальний вплив на себе та навколишніх, стали у психологічній науці основою досліджень в царині суб'єктогенезу людини. Однак, поняття «суб'єкт» значною мірою відображало діяльнісний характер особистості (суб'єкт діяльності). Тому В. А. Петровським було розширено його розуміння та визначено потребу у дослідженні феномену «суб'єктності», який передбачає, що людина розуміє себе «як причину свого буття у світі, що виявляється в актах вільного виходу за межі передбачуваного (прояв активної неадаптивності людини), відображення себе в інших людях і в самому собі» (Петровський В. А., 1993, с.70).

У контексті завдань нашого наукового пошуку звернемося до ще одного визначення суб'єктності, яке не тільки орієнтує нас у розумінні її відношення до особистості, але й розкриває бачення автором її атрибутивних характеристик. Йдеться про суб'єктний вимір особистості, запропонований В. О. Татенком. Він зазначає, що суб'єктність – це «схильність до відтворення, творення себе у відповідних, а іноді і несприятливих умовах. Відображає, насамперед, характер активності людини і розкривається у таких поняттях як вільний, самостійний, автономний, ініціативний, творчий, оригінальний» (Татенко В. О., 1996, с.224).

Диференціація понять «суб'єкт» і «суб'єктність» пов'язана з різними поглядами на їх детермінованість. Зокрема, суб'єкт діяльності виявляється у зовнішньо визначених умовах та зовнішньо контрольований, суб'єктність

має внутрішню причинність. Отже, суб'єктність розглядається як схильність, здатність, що притаманна людині та реалізується як інтенціональна потреба (імпульс до активності). Суб'єкт і суб'єктність якісно різні явища.

Особливої актуальності окреслені питання (відсутність диференційованості понять) набувають у зв'язку з дослідженням суб'єктності учнів у навчально-виховному процесі. Загальновизнано, що учень є суб'єктом учіння. Однак, чи реалізується при цьому його суб'єктний потенціал, залишається відкритим питанням. Часто аналіз суб'єктності замінюється розглядом активності школяра як суб'єкта діяльності. Тобто він виступає в ролі «діяча», який стимулюється цілеспрямованим зовнішнім впливом і відмовитися від здійснення певних дій не може, адже знаходиться в умовах декларованості своїх взаємин з дорослими. (Дорослий володіє засобами заохочення і покарання та визначає зміст активності школяра). Водночас кожен школяр характеризується здатністю, потенційною можливістю до реалізації власної суб'єктності. А її регулятором А.В. Брушлінський вважав суперечність між двома силами: самостійністю особистості й вимогами, правилами і традиціями сім'ї та школи (Брушлінський А.В., 1994). На сучасному етапі змін, що стосуються організаційно-педагогічних та змістових перетворень у системі освіти, погляди на роль учня у педагогічному процесі повинні набути нового сенсу, особливо у питання прояву його суб'єктної природи.

Складність і неоднорідність суб'єктних проявів передбачає їх функціонування як багаторівневої системи. У зв'язку з чим необхідно виокремити, з од-

ного боку, узагальнені, а з іншого – уточнювальні поняття, які забезпечать можливість у межах суб'єктного підходу вибудувати структурно-змістову модель суб'єктності школяра.

Суб'єктність формується у педагогічній взаємодії, але для цього потрібно створити відповідні умови освітнього середовища, в якому реалізація суб'єктного потенціалу школяра заохочується педагогічними (особистісно-орієнтованими) засобами шляхом гуманізації та гуманітаризації освітньої ситуації (див. рис.1).

Важливим аспектом аналізу повинні стати атрибутивні характеристики, які будуть орієнтирами визначення рівня суб'єктності школяра. Більшість дослідників (психологічний підхід) розуміють суб'єктність у таких її проявах як самоактивність, рефлексивність, ініціативність, творчість, самодетермінація, саморегуляція, саморозвиток тощо. Як бачимо, основний акцент зроблено на інтенціональності та рівних аспектах самоусвідомлення. Близькими до них є філософсько-педагогічні погляди на прояв суб'єктності школяра у педагогічному процесі. Зокрема ідеї D. Pei, проаналізовані D. Zhongxin та L. Jun (Zhongxin D., Jun L., 2012), в яких окреслення атрибутивних характеристик суб'єктності ґрунтується на виокремленні одиниць їх аналізу. Йдеться про автономність, що містить самоповагу, самопомогу, самозасудження та самоконтроль; активність, орієнтовану на адаптацію до середовища, мотивацію на досягнення успіху, вияв інтересу та готовність до конкуренції; впевненість у своїх силах, яка реалізується креативністю мислення, креативністю усвідомлення та практичними вміннями.

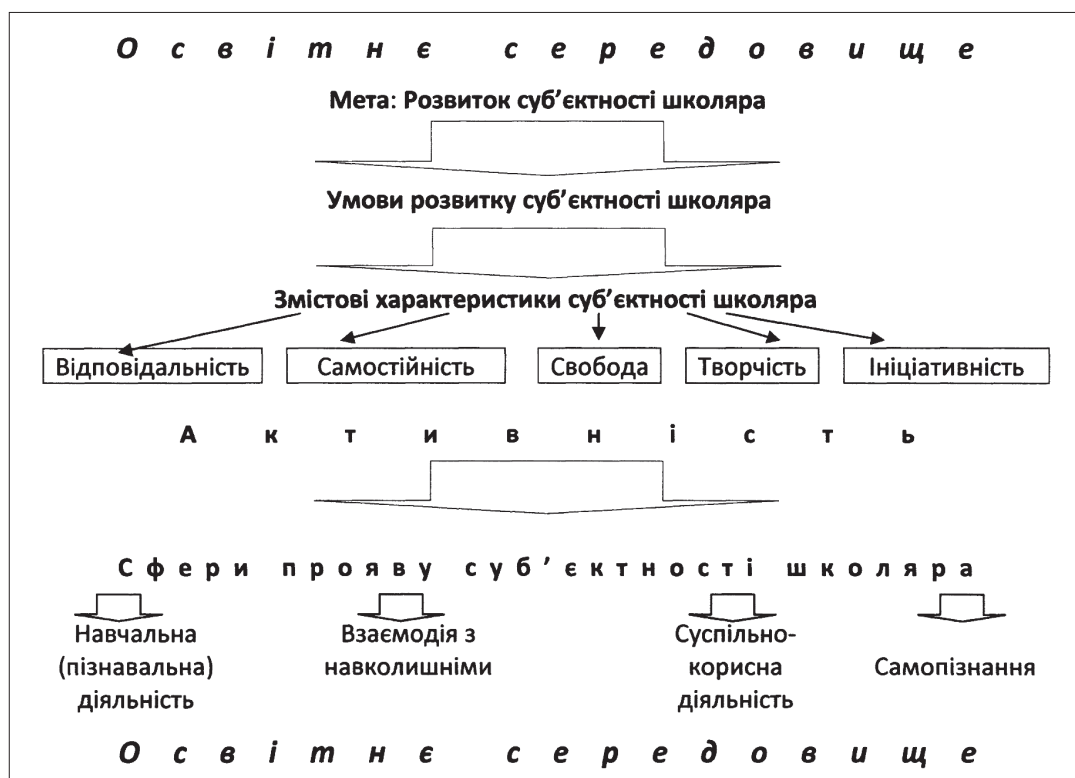

Рисунок 1. Структурно-змістова модель суб'єктності школяра

Важливим у контексті нашого дослідження є підхід О. І. Вишневського. Розглядаючи концептуальні засади реформування освіти, він вказує, що «сучасна людина повинна навчитися діяти в умовах свободи, приймати рішення, домагатися їх здійснення, а відтак і відповідати за себе та свою діяльність» (Вишневський О. І., 2008, с.52). Такий вплив освітнього процесу на особистість учня дійсно сприятиме становленню якостей і властивостей, які відображають достатньо сформований рівень суб'єктності. Варто зауважити, що суб'єктність характеризується різними рівнями прояву і може бути розвинута.

Широкий спектр уявлень про вияв суб'єктності підводить нас до необхідності впорядкувати накопичений досвід аналізу та представити своє бачення її семантичного поля. Виходячи з того, що суб'єктність апріорі неможлива без активності, ми не виокремлюємо її як атрибут. На наш погляд, суб'єктність школяра розкривається в ініціативності, самостійності, творчості, відповідальності, свободі. Такий вибір пов'язаний з визначенням тих конструктивів, які відображають можливість учня бути включеним в педагогічний процес з власної потреби в самоздійсненні та самоствердженні.

Діагностичними сферами реалізації суб'єктності школяра є, на наш погляд, навчальна (пізнавальна) діяльність, спілкування (взаємодія) з навколишніми, суспільно-значуща діяльність та самопізнання.

Цілісність запропонованої моделі забезпечується тим, що зв'язуючою ланкою її підструктур буде категорія суб'єктності як потенційної та (або) реалізованої здатності школяра до прояву самостійності, ініціативності, відповідальності, творчості та свободи вибору у різних сферах життєздійснення. У цьому контексті активність стає системоутворювальною одиницею, яка визначає функціонування кожного з атрибутів суб'єктності.

Ще один аспект аналізу категоріального статусу поняття «суб'єктність» є важливим для педагогічної науки. На думку Н. В. Богданович, кожна категорія

повинна характеризуватися принципоутворювальною здатністю, тобто «на її основі може бути запропонований відповідний принцип науки – принципоутворювальний критерій» (Богданович Н. В., 2004, с.37). У цьому контексті суб'єктний підхід давно набув статусу провідного у психологічній науці, а суб'єкт-суб'єктна взаємодія стала основою розгляду положень гуманізації освітнього процесу. Отже, поряд з ними можна припустити наявність принципу суб'єктності особистості учня у педагогічному процесі.

Висновки. Сучасні глобалізаційні процеси сприяють розширенню категоріальної площини наукового дискурсу. У цьому контексті поняття «суб'єкт» та похідне від нього «суб'єктність» набувають особливої актуальності, адже їх структурні та функціональні характеристики стали предметом дослідження у багатьох сферах пізнання. Філософсько-психологічний і педагогічний підходи дають змогу розкрити сутнісні характеристики та атрибутивні ознаки «суб'єктності». Відтак, інтерпретувати суб'єктну сутність особистості, орієнтуючись при цьому на ті аспекти людського буття, які розкривають специфіку конкретного наукового знання. Інтердисциплінарний статус категорії «суб'єктність» розширює межі її використання у різних дослідницьких програмах.

Особливо актуальним є використання поняття «суб'єктність особистості» у педагогічній науці, де оптимізація освітньої ситуації неможлива без реалізації суб'єктного потенціалу школяра і набуття ним суб'єктного досвіду.

Нами запропоновано структурно-змістову модель, де суб'єктність школяра є потенційною та (або) реалізованою здатністю до прояву ним самостійності, ініціативності, відповідальності, творчості та свободи вибору, а активність – системоутворювальним чинником, який визначає функціонування кожного з атрибутів суб'єктності.

Перспективою дослідження стане історико-педагогічний контекст розгляду ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняній і зарубіжній науковій думці.

Література

1. **Богданович Н.В.** Субъект как категория отечественной психологии: дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Н.В.Богданович ; Институт психологии РАН. – М., 2004. – 170 с.
2. **Боднар А.Я.** Психолого-педагогичний аналіз проблеми суб'єкта та суб'єктності в процесі становлення професійної суб'єктності майбутнього вчителя / А.Я.Боднар, Ю.В.Журат // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Том 149: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 37 – 43.
3. **Брушлинский А.В.** Проблемы психологии субъекта / А.В.Брушлинский. – М.: Институт психологии РАН, 1994. – 109 с.
4. **Вишневський О.І.** Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч.посіб. – [3-тє вид., доопрац. і доп.] / О.І.Вишневський. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
5. **Кодлюк Я.** Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності / Я. Кодлюк // Початкова школа. – 2013. – № 1. – С. 6 – 9.
6. **Петровский В.А.** Феномен субъектности в психологии личности: автореф. дис... д. психол. н: 19.00.11 / В.А. Петровский ; Институт педагогических инноваций РАО. – М., 1993. – 76 с.
7. **Рубинштейн С.Л.** Принцип творческой самодеятельности / С.Л.Рубинштейн // Ученые записки Высшей школы Одессы. – 1922. – Т. 2. – С. 148 – 154.

8. **Селиверстова Е.Н.** Субъектность как принцип систематизации современного дидактического знания / Е.Н. Селиверстова // Педагогика. – 2013. – № 10. – С. 25 – 33.
9. **Скотний В.Г.** Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному / В.Г.Скотний. – Дрогобич : Вимір, 2004. – 348 с.
10. **Татенко В.А.** Психология в субъектном измерении : [монография] / В.А.Татенко. – К.: Просвіта, 1996. – 404 с.
11. **Abdullaeva M.** Forms and features of use of the interactive training methods in elementary classes // The Science Advanced. – Issue 9, Volume 2014. – P.31-34. – doi: 10.15550/ASJ.2014.09.031
12. **Mieszalski S.** Interpretacje podmiotowości dziecka : kultura – szkoła – wczesna edukacja / S.Mieszalski // Problemy Wczesnej Edukacji. – 2005. – № 2. [Electronic resource]. – Retrieved from : <http://www.uwm.edu.pl/pwe/>
13. **Zhongxin D.** On the Philosophy of Subjectivity Education in China / D. Zhongxin, L. Jun // Journal of Education and Practice. – 2012. – Vol. 3. – No 4. [Electronic resource]. – Retrieved from : iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/

References

1. **Abdullaeva M.** Forms and features of use of the interactive training methods in elementary classes // The Science Advanced. – Issue 9, Volume 2014. – P.31-34. – doi: 10.15550/ASJ.2014.09.031
2. **Bogdanovich, N.V.** (2004). Subject as a category of domestic psychology. Candidate's thesis. Moskva: Institut psikhologii RAN (in Russian).
3. **Bodnar, A.Ya. & Zhurat, Yu.V.** (2013). Psycho-pedagogical analysis of the problem of subject and subjectivity in the process of professional subjectivity future teacher. Naukovi zapysky NaUKMA. Vol 149: Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsial'na robota, 37-43 (in Ukrainian).
4. **Brushlinskiy, A.V.** (1994). Problems of psychology subject. Moskva: Institut psikhologii RAN (in Russian).
5. **Vishnevskiy, O.I.** (2008). The theoretical foundation of modern Ukrainian Education. Kyiv: Znannya (in Ukrainian).
6. **Kodlyuk, Ya.** (2013). Subjectivity younger pupils in educational activities. Pochatkova shkola, 1, 6-9 (in Ukrainian).
7. **Petrovskiy, V.A.** (1993). The phenomenon of subjectivity in personality psychology. Extended abstract of Doctor's thesis. Moskva: Institut pedagogicheskikh innovatsiy RAO (in Russian).
8. **Rubinshteyn, S.L.** (1922). The principle of creative self-support. Uchenyye zapiski Vysshey shkoly Odessy, Vol 2, 148-154 (in Russian).
9. **Seliverstova, Ye.N.** (2013). Subjectivity as the principle of systematization of modern didactic knowledge. Pedagogika, 10, 25-33 (in Russian).
10. **Skotnyy, V.G.** (2004). Philosophy of Education: existence of irrational in rational. Drohobych: Vymir (in Ukrainian)
11. **Tatenko, V.A.** (1996). Psychology in the subjective dimension. Kyiv: Vydavnychyuy tsentr «Prosvita» (in Russian).
12. **Mieszalski, S.** (2005). Interpretations of the child's subjectivity: culture – school – early childhood education. Problemy Wczesnej Edukacji, 2. Retrieved from: <http://www.uwm.edu.pl/pwe/> (in Poland).
13. **Zhongxin D. & Jun, L.** (2012). On the Philosophy of Subjectivity Education in China. Journal of Education and Practice. Vol 3, No 4. Retrieved from: iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/ (in English).

О. І. Галян. СУБЪЕКТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ ШКОЛЬНИКА КАК ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНАЯ НАУЧНАЯ ПРОБЛЕМА

В статье акцентируется внимание на необходимости расширения категориального аппарата педагогической науки, на основании использования понятий, которые принадлежат к другим отраслям знаний, но помогают обогатить сущностный контекст описания позиции школьника в обучении и воспитании. Речь идет о «субъектности личности». Определено, что имея философско-психологические корни, эта категория приобретает новое содержание в связи с анализом ее педагогического аспекта и признация интердисциплинарной. Раскрыты содержательные характеристики субъектности и подходы к определению ее атрибутов. Предложено структурно-содержательную модель субъектности личности школьника.

Ключевые слова: *интердисциплинарный дискурс; структурно-содержательная модель; субъект; субъектность личности.*

О. Halyan. AGENCY OF THE PERSONALITY OF A PUPIL AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC PROBLEM

The article emphasizes the need to expand the categorical apparatus of the pedagogical science through the use of concepts belonging to other disciplines, but help to enrich the essential context of describing the position of a pupil in

education and upbringing. It is about «agency of a personality». It is determined that having philosophical and psychological roots this category acquires a new meaning in connection with the analysis of its pedagogical aspect and recognition of this category as an interdisciplinary one. The author analyzed the relationship between the concepts «agent» and «agency». It is determined that their differentiation reflects different views on the determinants that allow us to refer to a person as an agent or describe his/her agency. Thus, agency is usually used in conjunction with the term «activity», «communication», «knowledge». Therefore, the agent manifests himself through externally specified circumstances and is externally controlled. Agency has internal causality, intentionality. The author of the article gives the definition of «agency». According to the author, it is a potential and (or) implemented ability to exercise autonomy, initiative, responsibility, creativity and freedom of choice in various spheres of life. And activity is seen as a systemically important factor that determines the operation of each of the attributes of agency. The author offered a structural and semantic model of agency of the pupil's personality. It is represented as a multilevel system. It refers to a certain organization of educational environment, special conditions that ensure the formation of all the attributes of agency, and the spheres of its manifestation (educational activities, communicative activity, socially significant activities and self-knowledge).

Keywords: interdisciplinary discourse; structural and semantic model; agent; agency of the personality.

Рецензенти

Пантюк М. П. – д. п. н., проф.

Яблонська Т. М. – д. пс. н., ст. наук. співроб.

Стаття надійшла до редакції 17.03.15

Статтю прийнято до друку 23.04.15